

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ШИНКАРЬОВ ОЛЕГ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 349.6

**ЕКОЛОГІЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН: МЕХАНІЗМ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне
право»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, проректор з наукової роботи, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Носік Володимир Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри земельного та аграрного права, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

– кандидат юридичних наук **Савчук Олена Олександрівна**, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України, науковий співробітник.

Захист відбудеться «31» жовтня 2017 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 84-а.

Автореферат розіслано «27» вересня 2017 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Обов'язки є необхідним елементом взаємодії держави, суспільства і особистості, без них неможливі ані збалансована правова система, ані ефективне правове регулювання, ані стабільний правопорядок. Вони – неодмінна умова ефективного функціонування інститутів демократії, управління виробничими процесами, підтримання стійкого і стабільного розвитку суспільства

Теоретико-правові аспекти забезпечення здійснення екологічних прав та обов'язків громадян є однією з актуальних проблем, що повинні розроблятися сучасною юридичною наукою з урахуванням світового досвіду. В умовах сьогодення не лише ігноруються вимоги екологічного законодавства щодо правового забезпечення механізму реалізації екологічних прав та обов'язків, їх співвідношення, гарантування, захисту а й спостерігається зниження уваги фахівців до дослідження концептуальних положень еколого-правової науки в зазначеній царині.

Однак незважаючи на важливість цієї правової категорії у вітчизняній юридичній науці відсутнє не тільки чітке доктринальне визначення юридичного обов'язку в цілому і в сфері екологічного права зокрема, але й залишається невирішеною низка пов'язаних питань, зокрема, про структуру юридичного обов'язку, про взаємозв'язок суб'єктивного права і юридичного обов'язку, про форми реалізації юридичних обов'язків, про принципи їх виконання тощо. Складність проблеми посилюється з огляду на недоліки законодавчого регулювання окреслених проблем. Законодавство при врегулюванні екологічних обов'язків громадян характеризується наявністю прогалин, колізій, занадто абстрактних конструкцій, нормативних приписів, не забезпечених ефективними засобами реагування на їх порушення тощо. Судова практика із застосування нормативних положень щодо екологічних обов'язків громадян є суперечливою, що становить окрему проблему і призводить до порушення однієї з визначальних вимог верховенства права – правової визначеності.

Окремим аспектам еколого-правового статусу людини і громадянина, у тому числі екологічним обов'язкам як одному із його центральних елементів, присвячені праці дослідників у галузі екологічного права: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, В. Л. Бредіхіної, А. П. Гетьмана, О. В. Донець, Т. В. Єрмолаєвої, В. М. Єрмоленка, В. А. Зуєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, В. В. Костицького, М. В. Краснової, В. І. Лозо, Н. Р. Малишевої, М. І. Малишка, А. М. Мірошніченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, С. В. Разметаєва, А. К. Соколової, П. В. Тихого, О. М. Ткаченко, М. К. Черкашиної, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка, В. В. Шеховцова, М. В. Шульги та ін. До зазначеної проблематики звертались також представники загальнотеоретичної юриспруденції: А. М. Колодій, О. В. Петришин, С. П.

Погребняк, П. М. Рабінович, С. В. Шевчук та ін. Проблемам правового забезпечення екологічних обов'язків фізичних осіб у процесі здійснення загального та спеціального природокористування присвячено наукове дослідження С. Тагієва. Однак загальної характеристики, на основі якої може бути надано визначення поняття екологічного обов'язку, проведено класифікацію відповідних екологічних обов'язків, з'ясовано механізм їх реалізації, вказана категорія не отримала.

Отже, в юридичній науці України відсутнє комплексне наукове дослідження природи і механізму правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян, яке б відповідало потребам сьогодення, враховувало зміни, що сталися в останні роки у розвитку правової системи нашої держави, й проблеми законодавчого регулювання, виявлені практикою екологічних відносин, а також включало в себе вивчення європейських стандартів правового регулювання у цій сфері. Усе це обумовлює актуальність теми заявленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільових комплексних програм «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962) і «Проблеми вдосконалення правового регулювання користування природними ресурсами та комплексами в Україні» (державна реєстрація № 0116U006161).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3 від 23.03.2012 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є надання комплексної характеристики механізму правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян. Для досягнення вказаної мети було поставлено такі завдання:

- висвітлити етапи розвитку правового регулювання екологічних обов'язків;
- визначити сучасну методологічну основу дослідження екологічних обов'язків громадян;
- з'ясувати зміст понять «обов'язок», «юридичний обов'язок», «екологічний обов'язок»;
- надати загальну характеристику екологічних обов'язків громадян;
- визначити основні підходи до класифікації екологічних обов'язків;
- узагальнити міжнародні і національні стандарти встановлення екологічних обов'язків;
- з'ясувати місце інституту екологічних обов'язків у системі екологічного права України;

- встановити джерела правового регулювання екологічних обов'язків в Україні та надати їм характеристику;

- визначити перспективи розвитку нормативної основи встановлення і реалізації екологічних обов'язків з огляду на процес євроінтеграції в Україні;

- розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в сфері встановлення і реалізації екологічних обов'язків та вдосконалення практики його реалізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку зі встановленням і реалізацією екологічних обов'язків громадян.

Предметом дослідження є механізм правового регулювання екологічних обов'язків громадян.

Методи дослідження. Методологічним підґрунтям цієї наукової роботи є сукупність методів наукового пізнання: загальнонаукових, що охоплюють діалектичний, історичний, формально-логічний і структурно-функціональний методи, і спеціальних, зокрема, формально- юридичний і порівняльно-правовий методи.

Основним став діалектичний метод, який дозволив визначити стан, тенденції й перспективи розвитку наукових досліджень щодо правового регулювання екологічних обов'язків. За допомогою діалектичного методу також обґрунтовано закономірний характер розвитку правового регулювання екологічних обов'язків, простежено сучасні тенденції в його здійсненні як на вітчизняному, так і на загальносвітовому рівнях. Історичний метод задіяно при вивченні становлення й розвитку законодавства України, що впорядковує відносини, пов'язані із окресленням кола екологічних обов'язків громадян і вимог до їх реалізації, а також розвитку наукових досліджень у цій царині. За допомогою формально-логічного методу узагальнено представлені в науці підходи до розкриття змісту поняття екологічного обов'язку. Важливу роль у дослідженні відіграв такий логічний прийом, як класифікація, що дозволив визначити основні види екологічних обов'язків і виконуваних ними функцій. Формально-юридичний метод дозволив з'ясувати особливості норм права, якими регламентуються відносини в досліджуваній нами сфері, а також визначити їх місце в системі національного права. Структурно-функціональний метод допоміг виявити комплексність правового регулювання екологічних обов'язків громадян й окреслити сферу дії законодавства у цій сфері, порівняльно-правовий сприяв здійсненню порівняльного аналізу окремих положень національного законодавства, міжнародного права та права ЄС у досліджуваній сфері.

Теоретичним підґрунтям роботи є наукові праці з екологічного, цивільного, адміністративного права, порівняльного правознавства, історії та теорії держави і права, науки міжнародного публічного та європейського права, економіки, культурології, філософії та ін. Емпіричну базу дослідження

становлять аналітичні та статистичні матеріали, довідкова література, судові рішення, доповіді і висновки спеціальних експертних комісій тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації надано комплексну характеристику правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян. У роботі сформульовано і обґрунтовано наукові положення, які виносяться на захист:

уперше

– запропоновано характеристику суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як: 1) засобів правового регулювання, які дозволяють впорядковувати правові відносини; суб'єктивні права і юридичні обов'язки можуть спрямовувати поведінку суб'єктів, спонукати їх діяти певним чином; спираючись на них як на орієнтир, останні можуть обирати той чи інший варіант поведінки, зіставляти свою поведінку з юридично належною або можливою; 2) актів правомірної поведінки, пов'язаних з реалізацією суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, в які втілюються потенційні зразки (моделі) цих прав і обов'язків; суб'єктивні права і юридичні обов'язки стають реальними лише в поведінці їх носіїв;

– виділено спільні ознаки суб'єктивних прав і юридичних обов'язків: 1) вони є регуляторами людської поведінки, зразками, моделями, відповідно до яких суб'єкти права обирають конкретний варіант поведінки; 2) кожній історичній епосі притаманне власне уявлення про них, це динамічні правові категорії; 3) виступають важливими структурними елементами еколоґо-правового статусу людини і громадянина; їм притаманна кореляція; 4) можуть бути реалізовані як у правовідносинах, так і поза ними; 5) завжди персоніфіковані, «прив'язані» до конкретних (строго визначених) суб'єктів права; 6) гарантовані державою, яка створює необхідні умови для їх ефективної реалізації; 7) їх типові моделі, як правило, закріплені в офіційно визнаних письмових джерелах;

– названо специфічні ознаки юридичних обов'язків: 1) їх змістом є належна поведінка – у разі якщо суб'єкт не виконує (не дотримується) покладених на нього обов'язків, або виконує (дотримується) їх неналежним чином, то відносно нього можливим є настання несприятливих юридичних наслідків; 2) їх реалізація можлива в двох формах: шляхом дотримання або виконання; у першому випадку суб'єкт повинен утриматися від вчинення певних дій, реалізуючи заборони, а в другому – навпаки, діяти певним чином, реалізуючи активні обов'язки; 3) юридичному обов'язку може кореспондувати не тільки суб'єктивне право, але й інший юридичний обов'язок (в публічних правовідносинах);

– проведено періодизацію розвитку правового регулювання екологічних обов'язків: перший етап – правове регулювання часів Київської Русі (звичаєве право і «Руська правда» як основні джерела права цього періоду не проводили чіткого розмежування між правами і обов'язками,

останні виводились опосередковано із закріплених заборон); другий етап – правове регулювання на українських землях з моменту припинення існування Київської Русі і до 1917 р. (основні екологічні обов’язки, які непрямо було встановлено, мали за мету забезпечення захисту права власності – держави в цілому, царевій родині, окремих станів – на природні ресурси, що становили економічний і воєнний інтерес), третій етап – з 1917 р. по 1960 р. (правове регулювання набувало більш чіткої екологічної спрямованості, однак регулювання, у тому числі встановлення екологічних обов’язків, носило сегментарний характер, спрямовувалось на захист окремих природних ресурсів – земля, ліс тощо, не було комплексним), четвертий етап – з 1960 р. по 1991 р. (створюються законодавчі засади функціонування єдиного механізму правової охорони навколишнього природного середовища, важливим елементом якого є екологічні обов’язки громадян); п’ятий етап – з 1991 р. і по сьогодні (сучасний етап розвитку правового регулювання у сфері встановлення екологічних обов’язків);

– надано характеристику екологічних обов’язків: 1) представляють собою елемент механізму правового регулювання екологічних відносин; 2) закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення, тим самим слугуючи правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як необхідної або забороненої та з’ясуванні її можливих правових наслідків; 3) їх виконання забезпечується погрозою застосування державного примусу; 4) мають особливі форми свого зовнішнього виразу, тобто закріплюються у специфічних джерелах: нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах та ін.; 5) в їх змісті превалює публічно-правовий елемент;

– обґрунтовано, що ефективність механізму реалізації екологічних обов’язків великою мірою залежить від готовності учасників екологічних правовідносин добровільно добросовісно виконувати покладені на них обов’язки, що, в свою чергу, залежить від рівня їх екологічної правосвідомості. Стадії зовнішнього забезпечення виконання обов’язків примусовою силою держави передують стадія саморегуляції, для якої властиві формування моделі належної поведінки самими учасниками правовідносин; виконання обов’язку в силу особистої зацікавленості і переконання. Правове регулювання за умов превалювання саморегулювання над застосуванням державного примусу є набагато більш ефективним. Тому важливу роль має відігравати екологічне правове виховання, яке також є передумовою формування «екологічного громадянства» (ecological citizenship) й прояву екологічної правової активності;

– запропоновано трьохкомпонентний підхід до розкриття змісту екологічного обов’язку, який передбачає виділення таких елементів як носій обов’язку, адресат кореспондуючого обов’язку права і предмет

обов'язку; при цьому адресат кореспондуючого обов'язку права розглядається як факультативний елемент;

- надано рекомендації внести зміни до екологічного законодавства України, спрямовані на усунення ситуації, коли екологічні обов'язки громадян встановлюються на рівні підзаконного правового регулювання, а також випадків, коли законодавчі приписи, якими передбачено відповідальність за порушення екологічних обов'язків, не мають кореспондуючих їм регулятивних положень, які розкривають зміст відповідного обов'язку;

- рекомендовано включити до трудового законодавства України нормативний припис, який зобов'язує роботодавців визначати особу, відповідальну за контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства на відповідному підприємстві, в установі, організації;

удосконалено:

- підхід, відповідно до якого, якщо основу механізму покладання й виконання юридичного обов'язку у приватноправових галузях права онтологічно становлять принципи свободи й саморегуляції, то в екологічному праві юридичні обов'язки базуються на принципах пріоритету суспільного інтересу над індивідуальним, підпорядкування і пріоритету централізованого режиму правового регулювання над децентралізованим. Це, зокрема, проявляється в тому, що: 1) у переважній більшості випадків учасники еколого-правових відносин не є вільними у покладенні на себе юридичних обов'язків і визначенні їх обсягу; юридичні обов'язки в екологічному праві, як правило, визначаються нормативно, носять імперативний характер і не передбачають саморегулювання зі сторони учасників екологічних правовідносин; 2) модель належної поведінки формується не самими носіями юридичних обов'язків, а державою в особі уповноважених суб'єктів публічної влади з метою забезпечення реалізації такої легітимної мети як безпека навколишнього природного середовища; 3) виконання юридичних обов'язків в сфері екологічного права відбувається переважно в силу їх імперативного характеру, забезпеченості примусовою силою держави, спрямованості на реалізацію загального блага; 4) носії екологічних обов'язків не є вільними у виборі виконувати їх чи не виконувати, держава встановлює систему контролю за виконанням юридичних обов'язків в сфері екологічного права, невиконання тягне за собою притягнення винного до юридичної відповідальності; 5) якщо в сфері приватноправових відносин вирішення питання щодо того, чи притягати правопорушника до юридичної відповідальності за невиконання юридичного обов'язку, повністю залежить від розсуду другої сторони відносин (наприклад, покупець, який придбав товар із недоліками, самостійно вирішує, чи звертатися йому до продавця для обміну товару на якісний або ж повернути товар і вимагати повернення сплачених за нього коштів, а за

наявності підстав – відшкодування завданої шкоди), то в екологічному праві питання притягнення до відповідальності й міри цієї відповідальності вирішують уповноважені органи у межах своїх дискреційних повноважень; б) в екологічному законодавстві є права, які для деяких суб'єктів розглядаються як обов'язки (відшкодування збитків, інформаційні тощо);

- поняття екологічного обов'язку як встановленої в офіційних джерелах права або в договорі міри належної, суспільно необхідної поведінки, яка спирається на можливість державного примусу і в якій виражаються як особисті, так і суспільні екологічні інтереси;

- поняття екологічного правового виховання як закономірного і поступового впливу на розвиток особистості з метою формування в неї установок, понять, принципів, ціннісних орієнтацій у сфері охорони навколишнього середовища і раціонального використання та збереження природних ресурсів для утвердження певної системи правових знань, умінь і навичок, правового мислення, високої екологічної культури з метою ефективного забезпечення реалізації екологічних обов'язків. Такий вплив характеризується спрямованістю на глибоке розуміння цінності природи, свідоме ставлення до екологічних прав та обов'язків, повагу до правопорядку, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати юридичні приписи екологічного законодавства, які відповідають універсальним правовим цінностям і основоположним принципам права;

- визначення шляхів подолання недоліків правового регулювання у сфері встановлення екологічних обов'язків, зокрема, таких як: некоректне використання засобів юридичної техніки при формулюванні відповідних законодавчих положень, в результаті чого не розкриваються способи реалізації екологічних обов'язків, що виключає можливість притягнення носія обов'язку до юридичної відповідальності;

- пропозицію розглядати місцеве самоврядування, яке виступає одночасно і інститутом народовладдя, і самостійним рівнем публічної влади, і є найбільш наближеним до населення, як одну з гарантій реалізації принципу сприятливого навколишнього природного середовища на території адміністративно-територіальних утворень. Правовою формою інституціоналізації соціальної (позитивної) відповідальності громадян на місцевому рівні слід визнати особливий інститут так званих комунітарних обов'язків, заснованих на принципі солідарності і таких, що слугують цілям забезпечення прав інших членів місцевої громади, її сталого розвитку;

- класифікацію екологічних обов'язків шляхом включення до неї поділу екологічних обов'язків за такими критеріями: 1) за способом закріплення: а) прямо закріплені, б) опосередковано закріплені, тобто такі, зміст яких виводиться з відповідних законодавчих положень; 2) за повнотою закріплення: а) такі, що потребують деталізації, б) такі, що врегульовані вичерпно і деталізації не потребують; 3) за кореспонденцією із екологічними

правами: а) ті, що кореспондують правам, б) ті, що такої кореспонденції не мають; 4) за правовим режимом: а) ті, які є елементом загального правового режиму, б) ті, для яких діє спеціальний правовий режим; 5) за рівнем регулювання: а) універсальні, тобто такі, що встановлюються у централізованому порядку і поширюються на всіх суб'єктів, які підпадають під дію відповідного нормативно-правового акту, б) локальні (або корпоративні), тобто обов'язки, встановлені корпоративними актами, виробленими в межах певного об'єднання і обов'язковими тільки для його учасників; 6) за способом виконання: а) обов'язки з одноразового виконання, б) обов'язки з багаторазового (періодичного) виконання, в) в) обов'язки з триваючим виконанням; 7) за правовим статусом носія обов'язку: а) загальні, які є однаковими для всіх, характеризуються відносною узагальненістю, статичністю, б) спеціальні, які виникають в силу особливостей положення окремих категорій громадян, відрізняються більшою динамічністю; 8) за способом походження: а) природні (не залежать від територіальних кордонів держав і накладаються на людину, незалежно від її місцезнаходження; йдеться в першу чергу про обов'язок не завдати шкоди навколишньому природному середовищу), б) набуті (можуть різнитися у праві різних держав); 9) за адресатом: а) обов'язки загальні – для всіх суб'єктів права, б) обов'язки, передбачені тільки для фізичних осіб;

– пропозиції щодо доопрацювання підготовленого робочою групою Конституційної комісії проекту Розділу II Конституції України шляхом включення до нього окремої статті, присвяченої екологічним обов'язкам громадян, серед яких має бути названо обов'язки: берегти та раціонально використовувати природні ресурси, підтримувати належний стан природних об'єктів та поліпшувати природні умови; не заподіювати шкоду природі; при здійсненні господарської та іншої діяльності додержувати вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів; дотримувати вимог загального природокористування, отримувати дозволи на спеціальне природокористування та своєчасно вносити плату за нього; виконувати законні вимоги органів контролю та нагляду в сфері охорони довкілля; у випадку заподіяння шкоди довкіллю відшкодовувати її в повному обсязі, без застосування норм зниження відповідальності та незалежно від плати за забруднення; відновлювати порушений природний стан; не заподіювати шкоди інтересам інших природокористувачів чи власників природних об'єктів;

набули подальшого розвитку:

– розкриття структури екологічних обов'язків, до якої включено такі елементи: 1) необхідність здійснення певних дій або утримання від них; 2) необхідність відреагувати на законні вимоги уповноваженої особи; 3) необхідність не перешкоджати уповноваженій особі користуватися благами, на які вона має право; 4) необхідність зазнавати

заходів державного примусу у разі невиконання своїх обов'язків (окрім юридичної відповідальності порушення екологічних обов'язків також може тягнути застосування заходів припинення правопорушень, а також заходів правового захисту, або правовідновних заходів);

- точка зору, що у перспективі до екологічних обов'язків громадян має бути включено обов'язок із раціоналізації потреб, зокрема пов'язаних із надмірним або нераціональним споживанням. Екологічно мотивоване обмеження споживання має стати предметом правового регулювання, на що вказують існуючі тенденції розвитку в епоху глобальної екологічної кризи;

- концепція екологічного громадянства (environmental (ecological) citizenship), головною ідеєю якої є утвердження в усіх сферах життєдіяльності людини моделі поведінки, що покладає персональну відповідальність за захист навколишнього природного середовища, передбачає необхідність формування відповідного способу (стилю) життя (lifestyle approach); концепція базується на загальноновизнаній цінності навколишнього природного середовища, вказує на те, що обов'язки у цій сфері носять позадоговірний характер і не кореспондують взаємним правам;

- базові правові позиції щодо судового застосування ст. 66 Конституції України, серед яких: а) при вирішенні питання про відшкодування шкоди, завданої природі (рослинному, тваринному світу, ґрунту, атмосферному повітрю тощо), не підлягає застосуванню ст. 1193 Цивільного кодексу України; при вирішенні питання про відшкодування шкоди, яку було нанесено навколишньому природному середовищу, суди вважають сам факт нанесення такої шкоди встановленим і таким, що не потребує доведення (преюдиція), якщо за цим фактом було прийнято рішення у справі про адміністративні правопорушення; особа підлягає цивільно-правовій відповідальності за шкоду, завдану навколишньому природному середовищу, при наявності в сукупності таких умов: протиправність діяння (дії чи бездіяльності) такої особи, тобто порушення нею законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вина цієї особи, суспільно-шкідливі наслідки у вигляді шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, та причинно-наслідковий зв'язок між діянням (дією чи бездіяльністю) такої особи та шкідливими наслідками;

- конституційні моделі встановлення екологічних обов'язків: а) загальна констатація, що охорона навколишнього природного середовища є обов'язком кожного, без деталізації вказаного обов'язку, поряд із доволі детальним викладенням екологічних прав; б) вказівка на екологічні обов'язки лише в контексті права володіння, користування й розпорядження відповідним майном; в) розширене викладення екологічних обов'язків як таких, що прямо сліднують із екологічних прав людини; г) поєднання наведених вище підходів, коли екологічні обов'язки, перш за все

пов'язуються із правом власності, а загальний екологічний обов'язок викладається за формулою «Охорона навколишнього природного середовища – обов'язок кожного»; д) розширене викладення екологічних обов'язків без прямої прив'язки до екологічних прав;

– поняття інституту екологічних обов'язків як порівняно невелику, стійку групу норм права, які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин, а саме встановлені офіційними джерелами права моделі належної поведінки у сфері захисту навколишнього природного середовища;

– висновок про те, що екологічні обов'язки громадян можуть встановлюватися тільки на конституційному рівні або на рівні закону. Підзаконні акти нових екологічних обов'язків встановлювати не можуть, і лише деталізують, передбачають порядок реалізації або контролю за виконанням екологічних обов'язків, передбачених Конституцією або законами України.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки, практичні пропозиції можуть бути застосовані:

у науково-дослідницькій галузі – для подальшого дослідження проблем правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян;

у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал при опрацюванні і прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, що визначають засади реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища й визначення екологічних обов'язків громадян;

у правозастосовній сфері – при узагальненні судової практики, наданні рекомендацій із застосування законодавства, що визначає екологічні обов'язки громадян;

у навчальному процесі – при підготовці, відповідних розділів підручників, у викладанні навчальних курсів, в науково-дослідницькій роботі студентів.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ключові положення роботи були представлені автором на науково-практичних конференціях, круглих столах, серед яких: Всеукраїнські науково-практичні конференції молодих учених та здобувачів «Юридична осінь 2011 року» (9 листопада 2011 р., м. Харків), «Юридична осінь 2013 року» (14 листопада 2013 р., м. Харків), круглий стіл «Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України» (9 листопада 2012 р., м. Харків), міжнародні науково-практичні конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (12-13 серпня 2016 р., м. Одеса), «Місце юридичних

наук у формуванні правової культури сучасної людини» (23-24 грудня 2016 р., м. Запоріжжя).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дослідженні, знайшли відображення у 11 наукових працях, у тому числі п'ятих статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави і п'ятих тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які включають в себе дев'ять підрозділів, а також висновків і списку використаних джерел (348 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 227 сторінок, з яких 187 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими планами та програмами, мета й задачі, об'єкт і предмет, методологія дослідження, новизна та практичне значення одержаних результатів, відомості про апробацію результатів роботи, публікації, структуру й обсяг дисертації.

У **розділі 1 «Екологічні обов'язки громадян: загальна характеристика»** визначено поняття екологічного обов'язку, його структуру та основні ознаки. Окрему увагу приділено питанню щодо розвитку правового регулювання екологічних обов'язків в Україні. Надано характеристику інституту екологічних обов'язків і визначено його місце в системі екологічного права.

У *підрозділі 1.1 «Поняття юридичного обов'язку та його значення для регулювання екологічних відносин»* наведено огляд представлених у науці підходів до розуміння юридичних обов'язків і їх кореспондуючого зв'язку із суб'єктивними правами.

Відзначено, що до методологічних підходів дослідження юридичних обов'язків можуть бути віднесені такі: залежно від праворозуміння дослідника – природно-правовий або позитивістський; залежно від мети пізнання – генетичний (спрямований на виявлення причин виникнення і розвитку суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у певній сфері життєдіяльності людини), субстанційний (прагне до розкриття сутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків як міри (масштабу) належної або можливої поведінки, зовнішньої свободи або несвободи, можливості або необхідності задоволення відповідного інтересу); функціональний підхід – досліджується роль і місце суб'єктивних прав і юридичних обов'язків у правовому регулюванні, їх взаємодії між собою і з іншими явищами; системний підхід – спрямовано на вивчення внутрішньої будови суб'єктивних прав і юридичних обов'язків.

У *підрозділі 1.2 «Розвиток правового регулювання екологічних обов'язків в Україні»* констатовано, що у вітчизняній юридичній літературі

зустрічаються різні підходи до періодизації розвитку екологічного законодавства. Різноманітність характеристики періодів еволюції природоохоронного законодавства у наукових працях спричинена, перш за все, вибором різних критеріїв та підходів її авторів. Серед найбільш підтримуваних – виділення таких періодів: перший період – з часів «Руської Правди» й до 1917 р.; другий період – з 1917 до 1991 р.; третій період – з 1991 р. й до сьогодні. Зумовлено це тим, що законодавство у сфері охорони природи після 1917 р. має більш чітку екологічну спрямованість. Окремі дослідники додатково виділяють період від часу прийняття Закону України «Про охорону природи Української РСР» 1960 р.

У підрозділі 1.3 «Поняття та структура екологічного обов'язку» обґрунтовано, що екологічні обов'язки виступають одним з базових елементів системи правового регулювання екологічних відносин. Вони входять до основних категорій права, відображаючи його сутність як регулятора суспільних відносин. Крізь призму закріплення і здійснення обов'язків утверджується цінність права, оскільки міра належної поведінки, закладена в змісті обов'язку, а також ступінь належної реалізації такої поведінки свідчать про розвиненість правової системи в певний історичний період, дають уявлення про те, наскільки ефективно право виконує функцію координації відносин в суспільстві і відображає ідеї справедливості, свободи, рівності.

Серед факторів екологічної безпеки називають рівень правового регулювання відповідних суспільних відносин; належну правову регламентацію екологічно небезпечної діяльності; наявність діючого механізму захисту екологічних прав громадян; підвищення рівня освіти та екологічної правосвідомості населення; розвиток екологічного законодавства та ступінь наукової розробки цієї проблеми тощо. Констатовано, що до цього переліку важливо включати також механізм забезпечення екологічних обов'язків громадян.

У підрозділі 1.4 «Класифікація екологічних обов'язків» запропоновано класифікувати екологічні обов'язки за такими підставами: 1) за джерелом закріплення; 2) за способом закріплення; 3) за повнотою закріплення; 4) за сферою поширення; 5) за кореспонденцією із екологічними правами; 6) за правовим режимом; 7) за рівнем регулювання; 8) за об'єктами охорони; 9) за напрямом регулювання; 10) за способом виконання; 11) за способом встановлення; 12) за характером поведінки, що становить зміст обов'язку; 13) за правовим статусом носія обов'язку; 14) за способом походження; 15) за адресатом; 16) за змістом обов'язку; 17) за характером зв'язку із правами; 18) за формами реалізації; 19) за методом забезпечення виконання; 20) за ступенем визначеності варіанта поведінки норми права.

У підрозділі 1.5 «Екологічні обов'язки громадян як інститут екологічного права» констатовано, що як цілісне утворення інститут

екологічних обов'язків характеризується єдністю змісту, яка виражається в загальних положеннях, правових принципах або сукупності використовуваних правових понять, єдності правового режиму регульованих суспільних відносин. Внаслідок цього інститут екологічних обов'язків є унікальним, виконує лише властиві йому функції і не дублюється іншими структурними компонентами системи права.

Наголошено також, що за елементним складом інститут екологічних обов'язків відноситься до складних, оскільки включає в себе, наприклад, такі інститути як відшкодування завданої навколишньому природному середовищу школи тощо; за змістом суспільних відносин, що становлять предмет регулювання, інститут екологічних обов'язків є матеріальним, тобто спрямованим на встановлення обов'язків та відповідальності суб'єктів права; за функціями інститут екологічних обов'язків є регулятивним.

У розділі 2 «**Нормативно-правові засади встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян в Україні**» надано характеристику механізму реалізації екологічних обов'язків громадян. Окрему увагу приділено міжнародним і національним стандартам їх правового регулювання.

У підрозділі 2.1 «*Особливості правового механізму реалізації екологічних обов'язків громадян*» підкреслено, що ефективність механізму правового регулювання екологічних обов'язків громадян великою мірою залежить від готовності учасників екологічних правовідносин добровільно добросовісно виконувати покладені на них обов'язки, що, в свою чергу, залежить від рівня їх екологічної правосвідомості. Відзначено: стадії зовнішнього забезпечення виконання обов'язків примусовою силою держави передують стадія саморегуляції, для якої властиві формування моделі належної поведінки самими учасниками правовідносин; виконання обов'язку в силу особистої зацікавленості і переконання. Тому важливу роль має відігравати екологічне правове виховання, яке також є передумовою формування «екологічного громадянства» (ecological citizenship) й прояву екологічної правової активності.

У підрозділі 2.2 «*Міжнародні і національні стандарти правового регулювання екологічних обов'язків громадян*» констатовано, що участь правові вимоги держави щодо охорони навколишнього природного середовища встановлюються з різним ступенем деталізації і гарантованості передбачених екологічних прав громадян. Виділено такі конституційні моделі встановлення екологічних обов'язків: а) загальна констатація, що охорона навколишнього природного середовища є обов'язком кожного, без деталізації вказаного обов'язку, поряд із доволі детальним викладенням екологічних прав; б) вказівка на екологічні обов'язки лише в контексті права володіння, користування й розпорядження відповідним майном; в) розширене викладення екологічних обов'язків як таких, що прямо

слідують із екологічних прав людини; г) поєднання наведених вище підходів, коли екологічні обов'язки, перш за все пов'язуються із правом власності, а загальний екологічний обов'язок викладається за формулою «Охорона навколишнього природного середовища – обов'язок кожного»; д) розширене викладення екологічних обов'язків без прямої прив'язки до екологічних прав.

У підрозділі 2.3 «Джерела правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків в Україні» запропоновано поділ законодавчих актів на такі блоки: 1) нормативно-правові акти, що закріплюють положення про державну політику у сфері захисту навколишнього природного середовища (її цілі, завдання, основні напрямки реалізації тощо) – Конституція України, Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» тощо, 2) нормативно-правові акти, предметом регулювання яких є відносини у сфері використання й захисту окремих елементів довкілля, 3) перспективне законодавство, тобто ті проекти нормативно-правових актів, які вже зареєстровані Верховною Радою України і які тематично включають усі нормативно-правові акти з попередніх блоків, однак ще офіційно не прийняті в установленому законом порядку.

Підрозділ 2.4 «Розвиток нормативно-правової основи забезпечення екологічних обов'язків громадян України в аспекті євроінтеграційного процесу» підкреслено, що політика Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього природного середовища направлена на досягнення високого рівня захисту, враховуючи при цьому відмінність ситуації у різних регіонах ЄС. Вона ґрунтується на принципі вжиття заходів перестороги, а також запобіжних заходів, відшкодування шкоди, завданої навколишньому природному середовищу, передусім у джерелі забруднення, і принципі «забруднювач платить». Відзначено, що в аспекті екологічних обов'язків в центрі уваги українських науковців і практиків має перебувати Директива № 2004/35/ЄС про екологічну відповідальність, спрямовану на попередження екологічної шкоди й усунення її наслідків (від 21 квітня 2004 року), за якою на сьогодні сформовано вже доволі широкую практику застосування.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягає у наданні комплексної характеристики правового регулювання встановлення і реалізації екологічних обов'язків громадян.

Основні наукові й практичні результати дослідження є такими:

1. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки можуть бути охарактеризовані як: 1) засоби правового регулювання, які дозволяють впорядковувати правові відносини; суб'єктивні права і юридичні обов'язки

можуть спрямовувати поведінку суб'єктів, спонукати їх діяти певним чином; спираючись на них як на орієнтир, останні можуть обирати той чи інший варіант поведінки, зіставляти свою поведінку з юридично належною або можливою; 2) акти правомірної поведінки, пов'язані з реалізацією суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, в які втілюються потенційні зразки (моделі) цих прав і обов'язків; суб'єктивні права і юридичні обов'язки стають реальними лише в поведінці їх носіїв.

2. Спільні ознаки суб'єктивних прав і юридичних обов'язків є такими: 1) вони є регуляторами людської поведінки, зразками, моделями, відповідно до яких суб'єкти права обирають конкретний варіант поведінки; 2) кожній історичній епосі притаманне власне уявлення про них, це динамічні правові категорії; 3) виступають важливими структурними елементами еколого-правового статусу людини і громадянина; їм притаманна кореляція; 4) можуть бути реалізовані як у правовідносинах, так і поза ними; 5) завжди персоніфіковані, «прив'язані» до конкретних (строго визначених) суб'єктів права; 6) гарантовані державою, яка створює необхідні умови для їх ефективної реалізації; 7) їх типові моделі, як правило, закріплені в офіційно визнаних письмових джерелах.

3. Специфічними ознаками юридичних обов'язків є: 1) їх змістом є належна поведінка – у разі якщо суб'єкт не виконує (не дотримується) покладених на нього обов'язків, або виконує (дотримується) їх неналежним чином, то відносно нього можливим є настання несприятливих юридичних наслідків; 2) їх реалізація можлива в двох формах: шляхом дотримання або виконання; у першому випадку суб'єкт повинен утриматися від вчинення певних дій, реалізуючи заборони, а в другому – навпаки, діяти певним чином, реалізуючи активні обов'язки; 3) юридичному обов'язку може кореспондувати не тільки суб'єктивне право, але й інший юридичний обов'язок (в публічних правовідносинах).

4. В екологічному праві юридичні обов'язки базуються на принципах пріоритету суспільного інтересу над індивідуальним, підпорядкування і пріоритету централізованого режиму правового регулювання над децентралізованим. Це, зокрема, проявляється в тому, що: 1) у переважній більшості випадків учасники еколого-правових відносин не є вільними у покладенні на себе юридичних обов'язків і визначенні їх обсягу; юридичні обов'язки в екологічному праві, як правило, визначаються нормативно, носять імперативний характер і не передбачають саморегулювання зі сторони учасників екологічних правовідносин; 2) модель належної поведінки формується не самими носіями юридичних обов'язків, а державою в особі уповноважених суб'єктів публічної влади з метою забезпечення реалізації такої легітимної мети як безпека навколишнього природного середовища; 3) виконання юридичних обов'язків в сфері екологічного права відбувається переважно в силу їх імперативного характеру, забезпеченості примусовою

силою держави, спрямованості на реалізацію загального блага; 4) носії екологічних обов'язків не є вільними у виборі виконувати їх чи не виконувати, держава встановлює систему контролю за виконанням юридичних обов'язків в сфері екологічного права, невиконання тягне за собою притягнення винного до юридичної відповідальності; 5) якщо в сфері приватноправових відносин вирішення питання щодо того, чи притягати правопорушника до юридичної відповідальності за невиконання юридичного обов'язку, повністю залежить від розсуду другої сторони відносин (наприклад, покупець, який придбав товар із недоліками, самостійно вирішує, чи звертатися йому до продавця для обміну товару на якісний або ж повернути товар і вимагати повернення сплачених за нього коштів, а за наявності підстав – відшкодування завданої шкоди), то в екологічному праві питання притягнення до відповідальності й міри цієї відповідальності вирішують уповноважені органи у межах своїх дискреційних повноважень.

5. Серед основних характеристик екологічних обов'язків слід назвати такі: а) представляють собою елемент механізму правового регулювання екологічних відносин, визначаючи, що з погляду права повинна робити особа за наявності певних життєвих умов і які наслідки чекають на неї при порушенні відповідної вимоги. Відтак, на рівні конкретних суспільних екологічних відносин визначається й гарантується справедлива міра свободи, що є засадничим завданням права у цілому; б) закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення, тим самим слугуючи правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як необхідної або забороненої та з'ясуванні її можливих правових наслідків; в) їх виконання забезпечується погрозою застосування державного примусу. Ця ознака не свідчить про те, що їх обов'язковість забезпечується лише державним примусом. Останній виконує насамперед роль гарантії, що є необхідною на випадок можливого порушення норми. Основним при цьому має бути варіант добровільного виконання юридичних правил, що ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у правильності (справедливості, доцільності й необхідності) покладених на неї екологічних обов'язків, сприйнятті їх як легітимних вимог. Проте їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, в тому числі погрозою застосування примусу; г) мають особливі форми свого зовнішнього виразу, тобто закріплюються у специфічних джерелах: нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах та ін. З урахуванням традицій національної правової системи норми права в Україні закріплюються головним чином у нормативно-правових актах (законодавстві).

6. Екологічні обов'язки передбачають: а) необхідність здійснення певних дій або утримання від них б) необхідність відреагувати на законні вимоги уповноваженої особи в) необхідність не перешкоджати уповноваженій особі користуватися благами, на які вона має право; г)

необхідність зазнавати заходів державного примусу у разі невиконання своїх обов'язків. В юридичній літературі цей елемент юридичного обов'язку традиційно формулюється вужче через вказівку тільки на необхідність зазнавання заходів юридичної відповідальності. На наш погляд, окрім юридичної відповідальності порушення екологічних обов'язків також може тягнути застосування заходів припинення правопорушень, а також заходів правового захисту, або правовідновних заходів.

7. За аналогією із виробленою теорією права структурою права структура екологічного обов'язку може бути розкрита через такі елементи: носій обов'язку, адресат кореспондуючого обов'язку права, предмет обов'язку. Але при цьому якщо право в своїй структурі завжди має адресата, структура обов'язку може обмежуватися такими елементами як носій обов'язку і предмет обов'язку, не маючи адресата.

8. Як цілісне утворення інститут екологічних обов'язків характеризується єдністю змісту, яка виражається в загальних положеннях, правових принципах або сукупності використовуваних правових понять, єдності правового режиму регульованих суспільних відносин. Внаслідок цього інститут екологічних обов'язків є унікальним, виконує лише властиві йому функції і не дублюється іншими структурними компонентами системи права.

9. На сучасному етапі євроінтеграційного процесу головним орієнтиром виступає Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Закон України про ратифікацію від 16.09.2014 р. № 1678-VII). Угода визначає основні напрямки подальшого розвитку двосторонньої співпраці України та ЄС у сфері охорони довкілля і включає, серед іншого, зміну клімату, екологічне врядування, якість повітря і води, відходи, охорону природи, забруднення і хімічні речовини, ГМО, шумове забруднення, цивільний захист населення, екологічні збори та ін.

10. Сьогодні ЄС виходить із того, що відповідна держава має забезпечити, щоб її чинне та майбутнє законодавство відповідало праву ЄС настільки, наскільки це є максимально можливим. Результатом гармонізації є те, що у різних держав з'являється спільна система не лише загальних, а й галузевих принципів права, спільні цілі та завдання у зовнішніх політиках, єдиний механізм правового регулювання суспільних відносин. Відповідно, тільки знання директив ЄС недостатньо. Перш за все, є необхідним розгляд екологічного права ЄС в більш широкому контексті завдань і зобов'язань, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку, високого рівня захисту, процесів інтеграції, реалізації загальних принципів функціонування європейського співтовариства, забезпечення основоположних прав людини. Слід відзначити, що західноєвропейські дослідники сьогодні абсолютно справедливо підкреслюють, що екологічні питання не можуть зводитися суто

до технічних стандартів: вони тісно переплетені із проблематикою прав людини й не можуть розглядатися в сучасному світі поза зв'язком із нею, в нейтральному, суто формальному аспекті. Хоча доктрина прав людини й теорія екологічного права довгий час розвивалися ніби паралельно, в наші часи вони все більше й більше перетинаються. В цілому ми маємо визначити: навколишнє природне середовище не є абстракцією, воно є простором людського життя, який визначає якість існування і стан здоров'я людей, включаючи ненародженні покоління.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Шинкарьов О. О. Особливості правового механізму реалізації екологічних обов'язків громадян в Україні (теоретичний аспект). *Проблеми законності* : зб. наук. пр. Харків, 2015. Вип. 129. С. 163-170.
2. Шинкарьов О. О. Категорія обов'язку в екологічному праві: теоретико-прикладний аспект. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 202-207.
3. Шинкарьов О. О. Екологічні обов'язки громадян: загальна характеристика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2016. Вип. 23. С. 153-157.
4. Шинкарьов О. О. Концепція екологічного громадянства як методологічна основа дослідження екологічних обов'язків. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 5. С. 130-133.
5. Шинкарьов О. О. Поняття та структура екологічного обов'язку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 146-149.
6. Шинкарьов О. О. Особливості екологічних обов'язків як інституту екологічного права / *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 88-92.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Шинкарьов О. О. Правові аспекти юридичної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки. *Юридична осінь 2011 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (9 листоп. 2011 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2011. С. 353-356.
8. Шинкарьов О. О. Деякі аспекти класифікації екологічних обов'язків громадян. *Актуальні питання кодифікації екологічного законодавства України* : зб. тез наук. доп. учасн. «круглого столу» (9 листоп. 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», Нац. акад. прав. наук України, Всеукр. еколог. ліга. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2012. С. 187-189.

9. Шинкарьов О. О. До питання про імплементацію екологічних обов'язків в національне законодавство України. *Юридична осінь 2013 року* : зб. тез доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів (Харків, 14 листоп. 2013 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Х. : Право, 2013. С. 156-157.

10. Шинкарьов О. О. «Юридичний обов'язок» в екологічному праві: розробка поняття. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 12-13 серпня 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 44-47.

11. Шинкарьов О. О. Екологічні обов'язки громадян: підходи до класифікації. *Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 грудня 2016 року. Запоріжжя: У 2 частинах. Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. Частина II. С. 27-29.

АНОТАЦІЯ

Шинкарьов О. О. Екологічні обов'язки громадян: механізм правового регулювання. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

В роботі надано комплексну характеристику механізму правового регулювання екологічних обов'язків громадян. Визначено поняття екологічного обов'язку та наведено основні підходи до класифікації екологічних обов'язків, проаналізовано їх функції на сучасному етапі суспільного розвитку. Окрему увагу приділено періодизації наукового дослідження категорії екологічного обов'язку. Надано характеристику джерел правового регулювання екологічних обов'язків громадян України та окреслено перспективи їх подальшого розвитку.

Серед основних характеристик екологічних обов'язків автором названо такі: а) представляють собою елемент механізму правового регулювання екологічних відносин, визначаючи, що з погляду права повинна робити особа за наявності певних життєвих умов і які наслідки чекають на неї при порушенні відповідної вимоги. Відтак, на рівні конкретних суспільних екологічних відносин визначається й гарантується справедлива міра свободи, що є засадничим завданням права у цілому; б) закріплюють стандарт (зразок, еталон) правомірної поведінки особи, встановлюють наслідки його порушення, тим самим слугуючи правовим критерієм при оцінці поведінки (діяльності) особи як необхідної або забороненої та з'ясуванні її можливих правових наслідків; в) їх виконання забезпечується

погрозою застосування державного примусу. Основним при цьому має бути варіант добровільного виконання юридичних правил, що ґрунтується на внутрішньому переконанні особи у правильності (справедливості, доцільності й необхідності) покладених на неї екологічних обов'язків, сприйнятті їх як легітимних вимог. Проте їх обов'язковість підтримується також силою державного впливу, в тому числі погрозою застосування примусу; г) мають особливі форми свого зовнішнього виразу, тобто закріплюються у специфічних джерелах: нормативно-правових актах, правових звичаях, судових прецедентах та ін. Саме джерело права робить доступними для суб'єктів стандарти правомірної поведінки у сфері екологічних правовідносин й наслідки відхилення від них. З урахуванням традицій національної правової системи норми права в Україні закріплюються головним чином у нормативно-правових актах (законодавстві).

Ключові слова: юридичний обов'язок, екологічний обов'язок, структура екологічного обов'язку, механізм правового регулювання екологічних обов'язків.

АННОТАЦИЯ

Шинкарёв О. А. Экологические обязанности граждан: механизм правового регулирования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 «Земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право». – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

В работе осуществлена комплексная характеристика механизма правового регулирования экологических обязанностей граждан. Дано определению понятию экологической обязанности и приведены основные подходы к классификации экологических обязанностей, проанализированы их функции на современном этапе общественного развития. Отдельное внимание уделено периодизации научного исследования категории экологической обязанности. Приведена характеристика источников правового регулирования экологических обязанностей граждан Украины и очерчены перспективы их последующего развития.

Среди основных характеристик экологических обязанностей автор выделяет такие: а) представляют собой элемент механизма правового регулирования экологических отношений, определяя, что с точки зрения права должно делать лицо при наличии определенных жизненных условий и какие последствия влечет за собой нарушение соответствующих требований; б) закрепляют стандарт (образец, эталон) правомерного поведения лица, устанавливают последствия его нарушения, тем самым выступая правовым

критерием при оценке поведения (деятельности) лица как необходимого либо запрещенного и определении его возможных правовых последствий; в) их выполнение обеспечивается угрозой применения государственного принуждения; г) имеют особые формы своего внешнего выражения, то есть закрепляются в специфических источниках: нормативно-правовых актах, правовых обычаях, судебных прецедентах и др. С учетом традиций национальной правовой системы нормы права в Украине закрепляются главным образом в нормативно-правовых актах (законодательстве).

Ключевые слова: юридическая обязанность, экологическая обязанность, структура экологической обязанности, механизм правового регулирования экологических обязанностей.

SUMMARY

Shinkaryov O. O. Environmental responsibilities of citizens: the mechanism of legal regulation. – Manuscript copyright.

The Dissertation for obtaining Candidate of Juridical Sciences degree, speciality 12.00.06 «Land law; Agrarian law; Ecological law; Natural resource law». – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The paper provides a comprehensive description of the mechanism of legal regulation of environmental responsibilities of citizens. The definition of the concept of environmental responsibility is given and the main approaches to the classification of environmental responsibilities are given, their functions are analyzed at the present stage of social development. Special attention is paid to the periodization of scientific research on the category of environmental responsibilities.

Among the main characteristics of environmental responsibilities the author singles out the following: a) to constitute an element of the mechanism of the legal regulation of environmental relations. Accordingly, at the level of specific public environmental relations, a fair measure of freedom is determined and guaranteed, which is the defining task of law as a whole; b) to fix the standard of the person's lawful conduct, to establish the consequences of its violation, thereby acting as a legal criterion in assessing a person's behavior (activity) as necessary or prohibited and determining its possible legal consequences; c) their implementation is ensured by the threat of the use of state coercion. This sign does not indicate that their compulsion is provided exclusively by state coercion. It performs the role of a guarantee in the case of a possible violation of the norm. The main thing at the same time should be a variant of voluntary implementation of legal rules, which is based on the internal conviction of the person of the correctness of the environmental responsibilities; d) to have special forms of their external expression: regulatory legal acts, legal customs, judicial precedents, etc.

Taking into account the traditions of the national legal system, the norms of law in Ukraine are fixed mainly in normative legal acts (legislation).

In environmental law legal responsibilities are based on the principles of public interest priority over the individual. This is particularly evident in the fact that: 1) the vast majority of participants in environmental law relationships are not free to vesting over legal responsibilities and determining their volume; legal responsibilities in environmental law are usually determined by regulations, are mandatory and does not involve self on the part of members of environmental relations; 2) model of good behavior is not formed by the carriers legal obligations, and the state through authorized entities of public power in order to implement such a legitimate aim as security environment; 3) compliance with legal obligations in the field of environmental law is mainly because of their mandatory nature of security coercive power of the state, focus on the realization of the common good; 4) environmental media obligations are not free to choose whether to fulfill their perform, the government establishes a system of control over the implementation of legal obligations in the field of environmental law, failure entails bringing the guilty to responsibility; 5) If in the field of private relations decision on whether to prosecute the offender's legal responsibility for the failure of the legal obligation is entirely up to the discretion of the other party relationships, the environmental law issues brought to responsibility ness and extent of liability of the authorities decide within its discretion.

Keywords: legal responsibility, environmental responsibility, structure of environmental responsibilities, mechanism for the legal regulation of environmental responsibilities.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
В. В. Шеховцов

Підписано до друку 07.09.2017 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1832

Друкарня
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
Україна, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77